

Олександра Матвійчук

студентка,
Київський університет імені Бориса Грінченка
<https://orcid.org/0000-0002-6884-0407>
oomatviichuk.il19@kubg.edu.ua

Оксана Краєва

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології,
Київський університет імені Бориса Грінченка;
старший науковий співробітник лабораторії методології і теорії
психології,
Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії
педагогічних наук України
<https://orcid.org/0000-0001-9681-9966>
o.kraieva@kubg.edu.ua

АПРОБАЦІЯ ТРЕНІНГОВОЇ ПРОГРАМИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Анотація: У статті наведено емпіричні результати апробації тренінгової програми формування особистісної ідентичності осіб підліткового віку. Представлено дослідження психологічних особливостей особистісної ідентичності підлітків та факторів, що визначають успішність перебігу кризи ідентичності. Дослідження відображає реалізацію двох етапів - констатувального та формувального. Першим етапом охоплено збір даних про актуальний стан особистісної ідентичності підлітків та чинники, які є визначальними у процесі її формування, серед яких виділено: низькі показники «Комунікативного Я», «Матеріального Я»; високі показники двох статусів ідентичності (псевдопозитивна, мораторій ідентичності); низькі значення за субшкалами «Цілі в житті», «Процес життя», «Результативність життя», «Локус контролю-Я», «Локус контролю-життя»; високий рівень тривожності. Формувальним етапом репрезентовано розробку тренінгової програми «Пізнай себе», з метою усвідомлення

показників особистісної ідентичності; порівняльний аналіз результатів, отриманих у ході констатувального та формувального дослідження. В результаті верифікації її актуальності та ефективності на формувальному етапі встановлено значне зростання показника «Комунікативного Я» підлітків; зниження відсотку досліджуваних із псевдопозитивною ідентичністю та мораторієм ідентичності. Результативність та ефективність тренінгової програми підкріплено t-критерієм Стюдента, який презентує значимість показників загального рівня тривожності та загального рівня осмисленості.

Ключові слова: апробація; ідентичність; особистісна ідентичність; комунікативне Я; матеріальне Я; самоідентифікація; саморефлексія; тривожність; тренінгова програма; формування ідентичності; ціннісно-мотиваційна сфера; Я-концепція.

Oleksandra Matviichuk

Student,
Borys Grinchenko Kyiv University
<https://orcid.org/0000-0002-6884-0407>
oomatviichuk.il19@kubg.edu.ua

Oksana Kraieva

Ph.D. in Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Practical Psychology,
Borys Grinchenko Kyiv University;
Senior Researcher of Laboratory of Methodology and Theory of Psychology,
Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9681-9966>
o.kraieva@kubg.edu.ua

APPROBATION OF THE TRAINING PROGRAM FOR THE FORMATION OF PERSONAL IDENTITY OF ADOLESCENTS

Summary: The article presents the results of the empirically confirmed approbation of the training program for the formation of the personal identity of adolescents. A study of the psychological characteristics of adolescents' identity and the factors that determine the success of the identity crisis is presented. The study reflects the implementation of two stages - ascertaining and forming.

Reliable and valid psychodiagnostic methods are used: the method «Who am I?» of M. Kuhn and T. McPartland, methods of studying personal identity of L.B. Schneider, Spielberger-Hanin anxiety scale, the test of semantic life orientations of D.O. Leontiev. Novovolynsk high school № 4 named after T.G. Shevchenko was chosen as the experimental basis of the empirical study, with the participation of 30 respondents, aged 14-16.

The first stage covers the data collection on the current state of personal identity of adolescents and the factors that are decisive in the process of its formation, among which are: low rates of «Communicative Self», «Material Self»; high scores according to two identity statuses (pseudo-positive, identity moratorium); low values on the subscales «Purpose in life», «Life process», «Life performance», «Locus of control Self», «Locus of control-life»; high level of anxiety. The areas in which the identity of the adolescent's personality is best manifested have

been identified - «Reflective Self», «Social Self». The formative stage represents the development of the training program «Know Yourself» in order to realize personal identity; comparative analysis of the results obtained during the ascertaining and formative research. As a result of verification of its relevance and effectiveness at the formative stage, a significant increase in the «Communicative Self» of adolescents; reducing the percentage of respondents with a pseudo-positive identity and a moratorium on identity; increase in the indicator of general meaningfulness; reduction of general anxiety. The effectiveness and efficiency of the training program are supported by the Student's t-test, which presents the importance of indicators of the general level of anxiety and the general level of understanding.

Perspective for further research is shown in a detailed study of indicators of personal identity crisis in adolescents in the form of empirical research, which aims to understand the success of adolescent identity and assess individual factors influencing the process of overcoming personal identity crisis.

Key words: approbation; identity; personal identity; self-identification; self-reflection; anxiety; training program; value-motivational sphere; Self-concept.

1. Вступ

Процес формування особистісної ідентичності в підлітковому віці є надзвичайно важливим етапом набуття особистістю психологічної зрілості, вдосконалення можливостей диференціації і розуміння своїх емоцій та станів, розвитку само-свідомості, можливостей усвідомлення й оцінки себе, своїх умінь і навичок. Відповідно до цього,

актуальність й важливість нашого дослідження підкріплюється низкою труднощів, зумовлених військовою ситуацією в країні, нестабільністю життєздійснюючого контексту, втратою майбутньої перспективи особистості тощо. Станом на тепер досить частим запитом, з яким звертаються до психолога, постає проблема оптимізації та стабілізації особистісної ідентичності, її показників, факторів, що впливають на неї.

Вельми відомий вчений Е. Еріксон у своїй роботі під поняттям «особистісна ідентичність» розуміє усвідомлений та прийнятий образ себе; здатність адекватно сприймати та володіти своїм «Я», незалежно від зовнішніх обставин; здатність до самореалізації та конструктивного вирішення проблем, що постають перед особистістю під час перебігу різних життєвих етапів (Erikson, 2006).

Можна зазначити, що особистісна ідентичність постає збірним поняттям, що охоплює низку важливих факторів, які в сукупності визначають ставлення особистості до себе та навколишнього світу. Особистісна ідентичність тісно пов'язана зі самовизначенням, усвідомленням себе, індивідуальними характеристиками; здатністю сприймати себе, самостійно здійснювати вибір; можливістю розвиватись та самореалізуватись. Становлення особистісної ідентичності у підлітковому віці є одним із ключових завдань, адже підліток, який раніше здійснював вибір під впливом зовнішніх факторів, починає приймати самостійні рішення, враховуючи внутрішні бажання, цінності, цілі, вподобання тощо.

Зазначений процес досягнення особистісної ідентичності в підлітковому віці ускладнюється не лише розгортанням перебігу кризи ідентичності, яка заглиблює актуалізацію питання про сенс життя, моральні принципи, власні призначення та ролі, а й сучасною кризовою ситуацією в суспільстві загалом на тлі перебігу пандемії та військового вторгнення.

Тож, беззаперечно можна відзначити гостру необхідність наукового дослідження процесу формування особистісної ідентичності в підлітковому віці, її психологічних особливостей, що сприятиме успішному перебігу кризи ідентичності та допоможе здійснити оптимальний психологічний супровід надскладного періоду буття осіб, що дорослішають в умовах війни.

Метою представленої статті є емпіричне дослідження психологічних особливостей формування особистісної ідентичності підлітків через створену програму тренінгового впливу; її апробація.

2. Теоретичне підґрунтя

Оскільки мета презентованої статті не передбачає детального теоретичного аналізу власне різноманітних наукових позицій вчених щодо досліджуваного явища, вважаємо за необхідне надати лише короткий загальний погляд на представлення проблеми формування особистісної ідентичності осіб підліткового віку. Поняття «особистісна ідентичність» можна зустріти в працях та дослідженнях багатьох зарубіжних та українських вчених і психологів, зокрема Д. Бюдженяля, Е. Еріксона, А. Ватермана, Е. Гоффмана, У. Дойса, Д. Кемпбелла, Дж. Марсія, Б. Міда, Ж. Піаже, Дж. Тернера, Б. Шледера, Л. Виготського, І. Кона, С. Рубінштейна, В. Москаленко, В. Зливкова, О. Ічанської, О. Краєвої (Kraieva, 2018). тощо. Постановка проблеми формування ідентичності особистості, визначення її структури та походження, тісно пов'язана з вивченням поняття кризи ідентичності (Г.М. Андреева, Т.М. Буякас, А.В. Кузьмін, Д. Орлов, М.В. Заковоротна, Л.М. Путілова, А.В. Лук'янов та ін.) (Shneyder, 2003).

Як відомо, особистісна ідентичність є важливим новоутворенням підліткового віку, адже фактично означає формування у підлітка уявлення про свою життєву позицію, формування ціннісно-мотиваційної сфери, визначення системи цілей та засобів їх досягнення, сформоване коло інтересів (Antonova, 1996).

У контексті зазначеного, підлітковий вік постає надзвичайно важливим періодом для розвитку особистості та самоідентифікації в процесі формування особистісної ідентичності, оскільки підліток одразу має виконати низку задач, серед яких усвідомлення свого «Я», набуття нових соціальних ролей, збільшення зони відповідальності та здійснюваних самостійних виборів соціальних ролей. Окрім цього підліток має зрозуміти та усвідомити власні унікальні риси, характеристики, цілі та сенси (Ichanska, 2002).

У разі, якщо сформована ціннісно-мотиваційна сфера підлітка підкріплена наявністю розвинених інтересів у різних сферах життєдіяльності, це сприятиме успішному перебігу кризи ідентичності та, відповідно, оптимальному формуванню особистісної ідентичності підлітка (Goffman, 1963).

Підсумовуючи, можна зазначити, що важливим для успішного формування особистісної ідентичності є наявність розвинених соціальних контактів із оточенням, стала ціннісно-мотиваційна сфера, розуміння своїх особистісних характеристик, власного Я, усвідомлення цілей та розуміння способів їх досягнення тощо, що може бути актуалізоване в процесі власне задіяння по відношенню до підлітка ефективних психологічних впливів, в нашому випадку такою може стати розроблена тренінгова програма.

3. Методологія дослідження

З метою вивчення характеристик процесу формування особистісної ідентичності та особливостей перебігу кризи ідентичності було використано надійний та валідний психодіагностичний інструментарій представленими методиками: методика «Хто Я?» М. Куна та Т. Макпартленда, методика вивчення особистісної ідентичності Л.Б. Шнейдер, шкала тривожності Спілберґера-Ханіна, тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтьєва. Експериментальною базою емпіричного дослідження став Нововолинський лицей № 4 імені Т.Г. Шевченка, за участі 30 респондентів, віком – 14–16 років. Попередньо у зазначеній вибірці отримано усну згоду на добровільну участь, що сприяло дотриманню етичних принципів проведення емпіричного дослідження.

В цілому, схема експерименту включала два етапи – констатувальний та формувальний. У результаті аналізу даних, отриманих на констатувальному етапі емпіричного дослідження, створено тренінгову програму спрямовану на формування та розвиток особистісної ідентичності підлітків, зменшення загального рівня тривожності, підвищення позитивного самосприйняття, розвиток ціннісно-мотиваційної сфери, цілепокладання. У процесі проведення тренінгових занять було використано блок психологічних методик, що включав різні форми роботи, серед яких: бесіда, міні-лекція, групові обговорення (рефлексія), символ-драматичні техніки та арт-терапевтичні техніки.

Після проведення корекційного впливу у форматі тренінгу, що спрямований на форму-

вання особистісної ідентичності підлітка та корекцію деструктивних проявів перебігу кризи ідентичності, відбулась повторна діагностика (формувальний етап дослідження) за допомогою психодіагностичного інструментарію, що застосовано на попередньому констатувальному етапі.

4. Результати констатувального етапу дослідження

З діагностики представленої вибірки згідно методики «Хто я?» М. Куна та Т. Макпартленда (демонструє рівень сформованості Я-концепції особистості) встановлено низький відсоток кількості лексем «Комунікативного Я» (5,56%), що свідчить про незавершений етап прийняття і розуміння нових соціальних ролей. Зафіксовано низький відсоток згідно «Матеріального Я» (6,67%), що є закономірним результатом відсутності самостійного матеріального забезпечення. Наочне представлення відсоткового співвідношення різних сфер «Я» здійснено на рисунку 1.

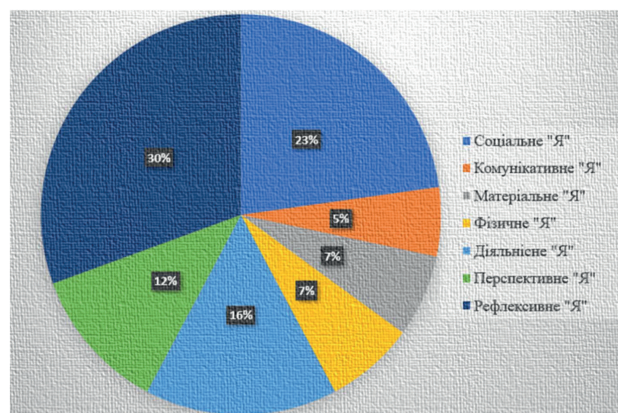

Рис. 1. Результати методики «Хто Я?».

Відповідно до отриманих результатів, було звернуто увагу на важливість розвитку «Комунікативного Я» підлітка на подальшому формуальному етапі дослідження (у вигляді вправ, направлених на групову взаємодію з метою сприяння підвищенню показників), оскільки саме ця сфера відповідає за спілкування з іншими та надбання оптимальної самоідентифікації на цьому тлі.

Отримані інтерпретаційні результати згідно «Методики вивчення особистісної ідентичності» Л.Б. Шнейдер дозволили зробити висновок про статус або ж рівень розвитку особистісної ідентичності. Так, встановлено значний показник псевдопозитивної ідентичності (понад 23%), що свідчить про порушення механізмів самоідентифікації. Високий показник мораторію ідентичності (20%), який зазначає ознаку активного перебігу кризи ідентичності. Наочне представлення рівнів прояву ідентичності репрезентоване на рисунку 2.2.

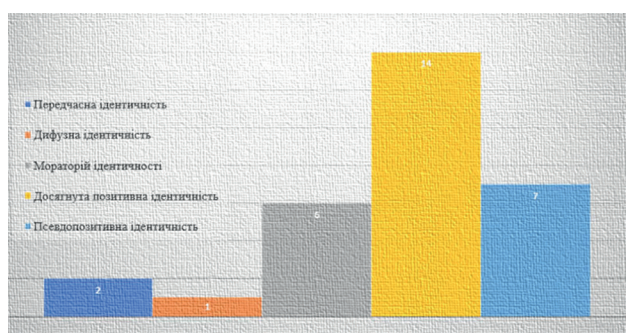

Рис. 2. Результати методики «Вивчення особистісної ідентичності».

Отже, високі показники згідно двох вищезазначених статусів ідентичності засвідчили важливість проведення у подальшому тренінгової роботи, направленої на корекцію ставлення до себе підлітків, розуміння своїх індивідуальних характеристик, підтвердження своєї унікальності.

Оскільки неабияким фактором у процесі формування особистісної ідентичності виступає наявність цілей та мотивів, відповідно, доцільним стало проведення діагностики особистісної сфери, з метою з'ясування зв'язку цих психологічних явищ. Задля цього використано *Тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтьєва*. Так, отримані представлені констатувальні результати: (результат в 24,07) за субшкалою «Цілі в житті» засвідчив відсутність або недостатнє усвідомлення життєвих цілей та розуміння способів їх досягнення; невисокі показники за субшкалами «Процес життя» (23,50) та «Результативність життя» (20,05) постали ознаками незадоволеності життям, фіксацією негативної оцінки дійсності; бали за шкалами «Локус контролю-Я» (14,70) та «Ло-

кус контролю-життя» (22,47) зазначили, що особистість не вважає, що може самостійно контролювати своє життя та здійснювати певні вибори.

Відповідно, з метою корекції смисложиттєвих орієнтацій, рівня осмисленості на формувальному етапі дослідження у розробку тренінгової програми включено техніки, направлені на роботу з зазначеними показниками.

Оскільки формування особистісної ідентичності супроводжується перебігом кризи ідентичності, то цей період характеризується підвищенням рівня тривожності та психоемоційного напруження особистості. Представлені емпіричні результати згідно методики *Шкала тривожності Спілбергера-Ханіна* дозволяють зробити припущення про наявний рівень тривожності досліджуваної вибірки. Так, згідно вказаної шкали встановлено, що певний відсоток респондентів (13,33%) має високий рівень тривожності, тобто активно долає кризу ідентичності. Отже, оскільки, серед досліджуваних виявлено значну кількість осіб із високим та помірним рівнем тривожності (40%), вирішено включити до змісту тренінгової програми техніки направлені на зняття психоемоційної напруги, зниження рівня тривожності та релаксаційні техніки.

Внаслідок аналізу отриманих на констатувальному етапі емпіричних даних, було підтверджено необхідність розробки тренінгової програми «Пізнай себе», спрямованої на розвиток комунікативної сфери, корекцію системи цінностей підлітка, сприяння прийняттю та засвоєнню соціальних ролей та зняття психоемоційної напруги.

5. Результати формувального етапу дослідження

Як зазначено вище, формувальний етап складався з розробки тренінгової програми, проведення тренінгу спрямованого на визначення та розвиток факторів, що сприятимуть успішному формуванню особистісної ідентичності осіб підліткового віку та порівняльного аналізу результатів отриманих у ході констатувального та формувального етапів дослідження, що дозволило з'ясувати як змінились показники за різними сферами прояву ідентичності особистості.

Отже, результати дослідження ідентифікаційних характеристик за методикою «Хто Я?» М. Куна та Т. Макпартленда наведено в таблиці 1.

Таблиця 1. Результати дослідження ідентифікаційних характеристик за методикою «Хто Я?»

Показник	Констатувальний експеримент		Формувальний експеримент	
	К-сть слів	%	К-сть слів	%
Соціальне «Я»	41	22,78	48	20,17
Комунікативне «Я»	10	5,56	26	10,92
Матеріальне «Я»	12	6,67	16	6,72
Фізичне «Я»	13	7,2	22	9,25
Діяльнісне «Я»	28	15,56	30	12,6
Перспективне «Я»	21	11,67	31	13,03
Рефлексивне «Я»	55	30,56	65	27,31
Всього	180	100	238	100

З таблиці 1., загальна кількість лексем, які зазначили респонденти, помітно зростає. Частина респондентів на констатувальному етапі дослідження не могла вказати необхідну кількість лексем, в той час, як на формувальному етапі в більшості не виникало труднощів, що може свідчити про підвищення розуміння поняття «особистісна ідентичність». Кількість лексем у категорії «Комунікативне Я» збільшилась до 10,92%, що може свідчити про розвиток комунікативної сфери респондентів та збільшення важливості комунікації та взаємодії із оточенням.

Наступні представлені результати дослідження особистісної ідентичності за методикою вивчення особистісної ідентичності Л.Б. Шнейдер наведені у таблиці 2.

Таблиця 3. Результати дослідження за Тестом смисложиттєвих орієнтацій

Показник	Констатувальний експеримент (серед.знач.)	Формувальний експеримент (серед.знач.)	Значимість (t-крит.)
Загальна осмисленість	84,7	91,7	- 2,07*

Таблиця 2. Результати дослідження за методикою вивчення особистісної ідентичності

Статус ідентичності	Констатувальне дослідження		Формувальне дослідження	
	Абс	%	Абс	%
Передчасна	2	6,67	3	10
Дифузна	1	3,33	0	0
Мораторій	6	20,0	5	16,67
Досягнута позитивна	14	46,67	17	56,67
Псевдопозитивна	7	23,33	5	16,67
Всього	30	100	30	100

Порівняльні результати, отримані на етапі формувального дослідження мають деякі змінні складові. Варто відмітити збільшення відсотку респондентів із рівнем досягнутої позитивної ідентичності (з 46,67% до 56,67%), тобто більша кількість осіб має розуміння про свої цілі, цінності, сенс життя тощо. Важливим є зменшення відсотку осіб із псевдопозитивною ідентичністю (з 23,33% до 16,67%), тобто осіб, що заперечують свою індивідуальність. Після корекційного впливу відсутні результати дифузної ідентичності (0%).

Результати дослідження згідно тесту смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтьєва наведені у таблиці 3. З метою дослідження ефективності здійснюваного нами впливу, доцільним стало порівняння середніх значень показників загальної осмисленості життя досліджуваних на констатувальному та формувальному етапах (до та після тренінгу) за допомогою методу математичної статистики, зокрема t-критерію Стьюдента.

Аналізуючи отримані результати, слід вказати, що середнє значення рівня загальної осмисленості на констатувальному етапі нижче, ніж на формувальному етапі (значимість отриманих результатів (t -крит.=-2,07, рівень значимості $p \leq 0,05$)). Тобто, внаслідок здійснюваного

впливу показник значно покращився, що підтверджує ефективність створеної тренінгової програми.

Наступні результати дослідження згідно шкали тривожності Спілбергера-Ханіна наведені у таблиці 4.

Таблиця 4. Результати дослідження за Шкалою тривожності Спілбергера-Ханіна

Показник	Констатувальний експеримент (серед.знач.)	Формувальний експеримент (серед.знач.)	Значимість (t-крит.)
Загальна тривожність	42,67	38,6	2,36*

З аналізу емпіричних даних, спостерігаємо підвищення середнього значення рівня загальної тривожності на констатувальному етапі, на противагу формувальному. Після статистичного обчислення за t -критерієм Стьюдента, встановлено статистичну значимість отриманих результатів (t -крит.=2,36, рівень значимості $p \leq 0,05$), що вказує на факт суттєвого зменшення досліджуваного показника внаслідок впливу тренінгової програми, що підтверджує ефективність та доцільність використання запропонованого тренінгу.

6. Висновки

Проведене емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення психологічних особливостей процесу формування особистісної ідентичності підлітків, було зrealізоване за допомогою апробації розробленої психологічної програми. Констатувальний етап дослідження передбачав вивчення психологічних особливостей особистісної ідентичності підлітків, в результаті чого, виокремлено: низькі показники «Комунікативного Я», «Матеріального Я»; високі показники двох статусів ідентичності (псевдопозитивна, мораторій ідентичності); низькі значення за субшкалами «Цілі в житті», «Процес життя», «Результативність життя», «Локус контролю-Я», «Локус контролю-життя»; високий рівень тривожності. Визначено сфери, в яких найкраще проявляється ідентичність особистості - «Рефлексивне Я», «Соціальне «Я».

На формувальному етапі здійснено розробку авторської тренінгової програми, проведено тренінг «Пізнай себе», з метою усвідомлення особистісної ідентичності, зrealізовано порівняльний аналіз емпіричних результатів, отриманих у ході констатувального та формувального дослідження.

Порівняльний аналіз засвідчив певне зростання показника «Комунікативного Я»; зниження відсотку досліджуваних із псевдопозитивною ідентичністю та мораторієм ідентичності; збільшення показника загальної осмисленості; зменшення показника загальної тривожності. Результативність та ефективність тренінгової програми підкріплена t -критерієм Стьюдента в контексті фіксації позитивної динаміки змін загального рівня тривожності та загального рівня осмисленості двох незалежних груп.

У результаті порівняльного аналізу отриманих у ході констатувального і формувального етапів емпіричних даних доведена ефективність проробленої роботи та доцільність застосування подібних психологічних технік у роботі з підлітками, що активно залучені до процесу формування особистісної ідентичності, що підтверджено методом математичної статистики (t -критерій Стьюдента).

Перспективою подальшого дослідження може стати детальне вивчення показників кризи особистісної ідентичності підлітка, спрямоване на розуміння успішності досягнення ідентичності та оцінку окремих факторів, що впливають

на процес подолання кризи особистісної ідентичності.

Література:

1. Антонова Н.В. (1996). Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии // Вопросы психологии, 1. 131–143.
2. Goffman E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Touchstone Books., 168 p.
3. Эриксон Э. (2006). Идентичность: юность и кризис. Москва: Флинта., 342 с.
4. Ічанська О. М. (2002). Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці. Київ: Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова., 230с.
5. Краєва О. А. (2018). Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці: монографія. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 218 с.
6. Краєва О. А. (2016). Проблема кризи ідентичності в період нормативної кризи підліткового віку // Педагогічний процес: теорія і практика, 1 (56). 46–50. URL: <http://pptp.kubg.edu.ua/images/2016/1/11.pdf>
7. Шнейдер Л. Б. (2003). Идентичность: хрестоматия. Москва: Издательство Московского психолого-социального института, 272с.

References:

1. Antonova, N.V. (1996). Problema lichnostnoy identichnosti v interpretatsii sovremennogo psikhoanaliza, interaktsionizma i kognitivnoy psikhologii [The problem of personal identity in the interpretation of modern psychoanalysis, interactionism and cognitive psychology]. *Voprosy psikhologii - Questions of psychology*, 1, 131–143. [in Russian].
2. Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Touchstone Books.
3. Erikson, E. (2006). *Identichnost: yunost i krizis [Identity: youth and crisis]*. Moskva: Flinta. [in Russian].
4. Ichanska, O.M. (2002). *Stanovlennia osobystisnoi identychnosti v rannomu yunatskomu vitsi [Formation of special identity in the early youthful age]*. Kyiv: N. P. Dragomanov National Pedagogical University. [in Ukrainian].
5. Kraieva, O.A. (2018). *Podolannya krizi identychnosti v pidlitkovomu vitsi: monografiya [Overcoming the identity crisis in adolescence]*. Kharkiv: Vidavnistvo Ivanchenka I.S. [in Ukrainian].
6. Kraieva, O.A. (2016). *Problema kryzy identychnosti v period normatyvnoi kryzy pidlitkovoho viku [The problem of identity crisis during the regulatory crisis of adolescence]*. Pedagogichniy protses: teoriia i praktyka – Pedagogical process: theory and practice, 1, 46–50. [in Ukrainian].
7. Shneyder, L.B. (2003). *Identichnost: hrestomatiya [Identity: textbook]*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo psihologo-sotsialnogo instituta. [in Russian].